

Etyka nauczyciela, red. Magdalena Bajan, Sławomir Jacek Żurek, Lublin: TN KUL 2011, ss. 281.

Publikacja zbiorowa *Etyka nauczyciela* zawiera artykuły nauczycieli akademickich, przedstawicieli różnych ośrodków akademickich z całej Polski, a także nauczycieli praktyków. Zagadnienie tytułowe ujęte zostało wieloaspektowo. Monografia obejmuje przemyślenia m.in. pedagogów, filozofów, etyków i polonistów. Zamierzona przez redaktorów refleksja z punktu widzenia teoretyków i praktyków nauczania nad autorytetem nauczyciela i problemami etycznymi szkoły, zaowocowała wartościową publikacją analizującą fundamentalne w szkolnictwie problemy.

Zawiera ona dwadzieścia dwa artykuły, zgrupowane w sześć bloków tematycznych, które dotyczą autorytetu nauczyciela, wartości nauczyciela, dylematów etycznych, etycznego obrazu nauczyciela i szkoły, a także problemów z zakresu etyki, formacji i rodziny oraz relacji etyka–pedagogika–uniwersytet.

We wstępie Sławomir Jacek Żurek porusza temat odpowiedzialności za drugiego człowieka, która związana jest z zawodem nauczyciela: „[...] wszak to nauczyciel przekazuje wiedzę dzieciom i młodzieży, ale przede wszystkim kształtuje ich postawy moralne i społeczne. Od tego, jak będzie to robić i jakim ideałom przy tym służyć, zależy przyszłość narodu, co implikuje poszukiwania (ustanawianie) najlepszego wzorca człowieka, któremu powierza się takie zadanie” (s. 7).

Część pierwsza, zatytułowana *Autorytet nauczyciela*, wprowadza w problematykę wzorca osobowego nauczyciela. Ireneusz Ziemiński w artykule *Nauczyciel – mistrz i wychowawca* wskazuje zagrożenia współczesnego systemu nauki i edukacji, jak nadmierna specjalizacja i konkurencyjność: „W takim modelu nauczyciel jako mistrz zdaje się przypominać działacza sportowego, chcącego mieć jak najwięcej medalistów” (s. 18). Inne niebezpieczeństwa, zdaniem Autora, to: masowość edukacji, wzajemne wyobcowanie i standaryzacja programów nauczania. W dalszej części pochyła się nad sylwetką nauczyciela, który „realizuje swoje zadania nie tyle przez to, czego naucza, ile kim jest” (s. 21). W artykule *Współczesna pedagogika a autorytet* Alina Rynio omawia kwestię upadku autorytetu w wychowaniu i pilną potrzebę jego przywrócenia, co „ma swoje uzasadnienie w tym, że między wychowaniem a autorytetem istnieje ścisła zależność, a poszanowanie norm, wartości i autorytetów stanowi jeden z najważniejszych czynników chroniących dzieci i młodzież przed uzależnieniami i innymi patologiami” (s. 35). Autorka wskazuje istotne niebezpieczeństwa, wynikające

z bagatelizowania roli autorytetu w wychowaniu, wśród których wymienia m.in. relatywizm i permissywizm moralny.

W części drugiej – *Wartości nauczyciela* – zawarte są ważne refleksje dotyczące problemów aksjologicznych w zawodzie nauczyciela. Jest to cenny dział, ponieważ – jak powiedział Wojciech Chudy – społeczeństwo pozbawione wartości „przypominałoby organizację termitów lub mrówek”¹ kierujących się instynktem. W przeciwieństwie do innych istot żywych, sens życia ludzkiego i trwale zadowolenie z własnych dokonań polegają na nieustannym pokonywaniu własnej ograniczoności, w którym naczelną rolę pełnią wartości. Obcowanie ze światem pozytywnych wartości i pozostawanie w ich służbie ułatwia człowiekowi również przewyżnianie własnego wyobcowania z życia społecznego. Ponadto umożliwia mu osiąganie pełni własnego istnienia, a także spełnienia swej roli wobec innych ludzi². Autorzy artykułów tej części *Etyki nauczyciela* wskazują na problemy moralne, przed którymi w swej pracy zawodowej wielokrotnie stają pedagodzy. Na trudności, z którymi mierzą się nauczyciele i wychowawcy, czyli osoby wywierające wpływ na innych ludzi, szczególną uwagę zwraca Dorota Katarzyna Holajda w artykule *Kodeks etyczny nauczyciela – przegląd stanowisk*. Autorka podkreśla wyzwania związane z profesją nauczyciela, która „wymaga wysokiej kultury osobistej, dużej wrażliwości, uczciwości, samokrytycyzmu, szerokiej wiedzy, odpowiedzialności za kształtowanie osobowości i charakteru wychowanków” (s. 44). Paweł Walczak w tekście *Nadzieja jako naczelną wartość etyki nauczycielskiej* dopełnia powyższe wymagania stojące przed pedagogami o potrzebę świadectwa o wartościach, „wyrażającego się w zgodności postawy wychowawcy z ideami przez niego głoszonymi” (s. 57). Paweł Sporek, nauczyciel praktyk, w artykule zatytułowanym *Problemy z autorytetem nauczyciela we współczesnej szkole – refleksje praktyka i nie tylko* omawia dylematy występujące w etyce nauczyciela. Jego zdaniem, źródło owego kryzysu tkwi w swoistym dopingu edukacyjnym, którego „miernikiem jest mierzony i przeliczany na punkty sukces ucznia (a także nauczyciela), który nie uwzględnia w ogóle zadań wychowawczych i formacyjnych wpisanych w istotę szkoły, lekceważy potrzebę wszechstronnego rozwoju osobowości wychowanka na gruncie myślenia aksjologicznego” (s. 75). Interesujący tekst Izabelli Kust: *Etyka nauczyciela na tle reformy programowej* pokazuje, w jaki sposób zmiany wprowadzane w szkolnictwie wpływają na problem autorytetu i aksjologii w zawodzie nauczyciela.

Artykuły zamieszczone w części trzeciej – *Dylematy etyczne* – nakreślają priorytetowe problemy z etyki, z którymi spotykają się nauczyciele. Na uwagę zasługują tu artykuły: Marka Piechowiaka – *Sprawiedliwość – od regulacji prawnych do sprawności moralnej. Etyka egzaminowania*, oraz Urszuli Opłockiej – *Wiedza praktyczno-moralna nauczycieli języka polskiego obecna w procesie oceniania – raport z badań*. Pierwszy z nich omawia moralny aspekt przeprowadzania egzaminów wśród

¹ W. C h u d y, *Drugie śniadanie u Sokratesa, czyli trzy, cztery rzeczy najważniejsze*, Warszawa: Wydawnictwo SUMUS 2004, s. 55.

² Zob. W. C i c h o ń, *Wartości, człowiek, wychowanie*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1996, s. 164.

studentów. Autor dowodzi, iż „podstawowym wymaganiem podmiotowego traktowania jest to, aby egzaminowany był wprowadzony w «reguły gry», znał cel egzaminu, wiedział, czego się od niego oczekuje, i miał możliwość dowiedzenia się, dlaczego otrzymał taką, a nie inną ocenę” (s. 87). Jednakże według niego przestrzeganie wszelkich zasad egzaminowania nie stanowi gwarancji satysfakcjonującego rozstrzygnięcia. Tekst Opłockiej dotyczy również trudnej kwestii oceniania uczniów. Autorka analizując wywiady przeprowadzone z nauczycielami, zauważyła, że każdy z nich miał problem z uniknięciem błędu atrybucji.

Część czwarta – *Etyczny obraz nauczyciela i szkoły* – stanowi prezentację wybranych zagadnień – jak zaznacza we wstępie S.J. Żurek – „z zakresu literaturoznawstwa i językoznawstwa” (s. 9). Zawiera ona artykuły: Marty Rusek – *W cieniu belfra idealnego. Uwag kilka o literackich obrazach nauczycieli*, Stanisława Bortnowskiego – *Silaczki i Judymowie – stereotyp, kompleks czy misja?* oraz Marka Kątnego – *Anioł czy „gog”?* *Uniwersalne przesłanie dotyczące nauczycielskich systemów wartości w świetle prozy Edmunda Niziurskiego*, które omawiają postawy nauczycielskie na podstawie literatury. Zaprezentowane zostały z jednej strony wzorce godne naśladowania, z drugiej zaś swoiste antywzory, które charakteryzują się m.in: brakiem samodzielności w podejmowaniu decyzji, skrajnym konformizmem, nieumiejętnością podejmowania decyzji. Artykuły te są szczególnie wartościowe w kontekście poszukiwania autorytetu nauczyciela, stanowią bowiem swoisty drogowskaz w dążeniu do „idealnego wychowawcy”.

Autorzy artykułów zawartych w piątej części – *Etyka, formacja, rodzina* – starają się nakreślić podstawowe kwestie z zakresu pedagogiki rodziny i teleologii wychowania. Anna Fatyga w *Trzeba wiedzieć, z czego się wyrasta...* wskazuje na istotną rolę wzorców w życiu nauczyciela. Spotkanie z prawdziwym autorytetem stanowi w profesji nauczyciela szansę, by „naturalne dążenie do coraz doskonalszych form pracy oraz zdobywania kolejnych stopni awansu nie stało się odhumanizowaną pogonią za sukcesem i zagwarantuje satysfakcję [...]” (s. 188). Charakteryzując ten blok tematyczny, należy wyróżnić tekst Jana Rutkowskiego: *Teleologiczna struktura kształcenia*, analizujący problem celów w procesie edukacji. Pogłębiona analiza problemu teleologii w wychowaniu odsłania skutki braku określenia tego, do czego dążymy, w jakim kierunku zmierzamy. „Ustalenie, kogo tak naprawdę chcemy wykształcić, jawi się jako podstawowe i warunkujące sensowność formułowania dalszych diagnoz dotyczących edukacji” (s. 190). Warto również zwrócić uwagę na artykuł Małgorzaty Chojak: *Współpraca czy interwencja – granice ingerencji nauczyciela w funkcjonowanie rodziny*. Autorka przedstawia problem współpracy dwóch fundamentalnych w życiu dziecka środowisk wychowawczych. Mając na uwadze fakt, że tylko prawidłowe relacje nauczycieli z rodzicami warunkują pomyślne postępy w nauce i zachowaniu dziecka, stawia pytanie o granice ingerowania pedagoga w sprawę rodziny. W końcowych przemyśleniach przestrzega: „zawsze istnieje prawdopodobieństwo, że jeżeli nauczyciel nie postara się pomóc dziecku, to być może na swojej drodze nie spotka ono już nikogo, kto mógłby to uczynić” (s. 221).

Monografię kończy część *Etyka, pedagogika, uniwersytet*, w której Autorzy artykułów podejmują próbę charakterystyki współpracy między szkołą a instytucjami kształcącymi nauczycieli. Artykuł Joanny Wójtowicz – *Szkoła i uniwersytet w Aka-*

demii Przyszłości. Nauczyciel jako koordynator działań wolontariatu w aspekcie wychowawczym analizuje temat zaangażowania studentów w działalność wolontarystyczną, dotyczącą pomocy uczniom w nauce. To „pozwała na twórcze i skuteczne działanie, które kształtuje oczekiwane postawy uczniów i wychowuje studentów do podejmowania odpowiedzialności” (s. 231). Krzysztof Wawrzyniak w artykule *Między deklaracjami a działaniem – krytyczne spojrzenie na osobistą wiedzę praktyczną nauczyciela* prezentuje swoisty dysonans, często spotykany w praktyce pedagogicznej między sądami nauczycieli a ich zachowaniem podczas lekcji – odmiennym od głoszonych deklaracji. Tekst Grażyny Tomaszewskiej: *Etyka a tożsamość. Szkoła i uniwersalia* omawia rolę nauczyciela we wprowadzaniu ucznia w świat wartości. Agnieszka Karczewska w artykule zatytułowanym *Pamięć o Zagładzie elementem kształcenia etycznych postaw uczniów* z jednej strony wskazuje trudności związane z dyskusją o Zagładzie, „pojawia się m.in. przekonanie, że po Holokauście nie ma już racji bytu etyka” (s. 253). Z drugiej zaś akcentuje, że dzięki uwrażliwianiu na wydarzenia Holocaustu „uczeń poznaje mechanizmy związane z wykonywaniem i nadużywaniem władzy, rolami i obowiązkami jednostek [...] uwrażliwia na przejawy antysemityzmu, rasizmu oraz ksenofobii [...]” (s. 254).

Recenzowana książka stanowi próbę wieloaspektowego spojrzenia na współczesne problemy związane z etosem nauczyciela. Niektóre teksty nieco odbiegają od głównego tematu publikacji – albo prezentują ogólne problemy związane z zawodem nauczyciela, albo koncentrują się tylko na kwestiach językoznawczych. Sytuację tę po części usprawiedliwia fakt, iż monografia nie jest podręcznikiem z zakresu etyki nauczyciela w sensie ścisłym, stanowi zaś zbiór artykułów naukowych i popularnonaukowych o charakterze debaty nauczycieli akademickich i nauczycieli praktyków nad współczesnymi wyzwaniami moralnymi stojącymi przed szkołą. Jeśli chodzi o fundamentalny cel publikacji – ukazanie, iż mimo postępu dokonującego się w wielu dziedzinach, kwestie najważniejsze dla człowieka niezmiennie rozwiązuje etyka, aksjologia czy antropologia – z pewnością został osiągnięty.

Małgorzata Łobacz
Katedra Pedagogiki Chrześcijańskiej KUL